

2. Косенко Ю. М., Дегтяренко Т. М. Організація самостійної діяльності школярів із порушеннями інтелекту на уроках суспільствознавчого змісту. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології* : науковий журнал СумДПУ ім. А. С. Макаренка. 2021. № 3. С. 48–57.

3. Круглик О. П., Горлачов О. С. Значення слухового сприймання в процесі здійснення сурдоперекладу для осіб з порушеннями слуху. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова. 2022. Вип. 43. С. 39–48.

4. Литвинова В. Робота вихователів у спеціальній загальноосвітній школі-інтернаті для дітей з порушеннями слуху з розвитку слухового сприймання та формування мовлення. URL: <http://surl.li/gztuz>.

5. Ломакіна О. М. Розвиток слухового сприймання як одна з ланок активізації мовленнєвого досвіду дитини з особливими потребами. URL: <http://surl.li/gztvo>.

6. Остапова Т. І. Розвиток слухового сприймання у дітей з вадами слуху на індивідуальних заняттях. URL: <http://surl.li/gzttt>.

Юлія ЗУБКО

студентка 5 курсу спеціальності 016
Спеціальна освіта (Олігофренопедагогіка)
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка
Науковий керівник – **А. В. ЗАМША**,
канд. психолог. наук

ФОРМУВАННЯ ГЕОГРАФІЧНИХ ПОНЯТЬ У ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ

У статті наголошено на важливості формування географічних понять у дітей з порушеннями слуху. Проаналізовано наукові дослідження з проблеми навчання учнів зазначеної категорії. Наголошено на складності й довготривалості формування понять у школярів з порушеннями слуху. Висвітлено диференціацію географічних понять на загальні та одиничні. Описано прийоми формування географічних понять в учнів з порушеннями слуху. Наведено приклади формування географічних понять. Підкреслено необхідність врахування складності загального поняття та пізнавальних можливостей учнів з порушеннями слуху.

Ключові слова: учні з порушеннями слуху, класифікація географічних понять, прийоми формування географічних понять.

Yuliia Zubko. Formation of geographical concepts in schoolchildren with hearing disorders

The article emphasizes the importance of the formation of geographical concepts in children with hearing impairment. Scientific studies on the problem of teaching students of the specified category have been analyzed. Emphasis is placed on the complexity and long-term formation of concepts in schoolchildren with hearing impairments. The differentiation of geographical concepts into general and individual ones is highlighted. Methods of formation of geographical concepts in pupils with hearing impairments are described. Examples of the formation of geographical concepts

are given. The need to take into account the complexity of the general concept and the cognitive abilities of students with hearing impairments is emphasized.

Key words: pupils with hearing impairments, classification of geographical concepts, methods of formation of geographical concepts.

Постановка проблеми. Одним із провідних завдань спеціальних закладів середньої освіти є соціалізація дітей із порушеннями слуху. Спеціальна педагогіка розробила доволі багато способів формування знань, поглядів, компетентностей і діяльності в осіб зазначеної категорії. Одним із провідних шляхів є змістове наповнення та методика викладання шкільних предметів.

Важливе місце серед шкільних предметів відіграє курс «Географія» для учнів з порушеннями слуху. Зміст означеного курсу вміщує достатню кількість понять, без засвоєння яких не можливе опанування цим предметом.

Актуальність. Аналіз науково-педагогічної літератури з проблеми засвоєння географічного матеріалу учнями з порушеннями слуху свідчить про складність формування таких знань у дітей цієї категорії (Т. Власова, С. Кульбіда, Р. Левіна, Ф. Рау та інші), а вербально-логічне мислення, яке потребує оперування цими поняттями, у дітей зазначеної категорії виявляється у певній мірі проблемним (В. Бельтюков, Г. Зайцева, К. Коровін, Т. Розанова, Н. Сезіма та інші). У галузі спеціальної дидактики науковцями висвітлено різні аспекти проблеми підвищення ефективності засвоєння навчального матеріалу з географії.

Важливим освітнім завданням є формування в учнів з порушеннями слуху компетентностей, які мають ґрунтуватися на реаліях майбутньої життєдіяльності осіб цієї категорії. З огляду на сказане, сучасна спеціальна методика географії орієнтується на освітні потреби учнів та виклики суспільства до рівня їхньої освіченості, тобто всебічного засвоєння і володіння ними географічними поняттями.

Мета статті полягає у висвітленні особливостей формування географічних понять у школярів з порушеннями слуху.

Виклад основного матеріалу. Опанування географічними поняттями є вкрай складним і тривалим процесом у навчанні школярів із порушеннями слуху. Це пояснюється особливостями пізнавальної діяльності учнів: вузькістю, недостатньою диференційованістю, фрагментарністю сприймання; нечіткістю, бідністю уявлень; пасивністю, інертністю мислення, зниженням спрямованості мисленнєвого процесу на пошук суттєвих ознак та властивостей порівнюваних об'єктів і явищ,

складнощами процесів абстрагування та узагальнення в учнів зазначеної категорії [2].

Більшість вчених поділяють географічні поняття на дві великі групи: загальні та одиничні. Загальні поняття переважають на початковому етапі навчання географії учнів з порушеннями слуху. Одиничні поняття, зазвичай, слугують опорою у формуванні в учнів загальних понять. Необхідно підкреслити, що свого часу багатьма вченими дефектологами (А. Барков, Т. Головіна, В. Засенко, С. Кульбіда) були виявлені труднощі та специфічні особливості засвоєння учнями з порушеннями слуху географічних понять [1; 3]. На їхню думку, найважливішою умовою формування загального поняття є правильна організація мисленнєвої діяльності учнів, що протікає як індуктивним, так і дедуктивним способом. Вибір того чи іншого шляху формування загального географічного поняття визначається низкою факторів, головними з яких є:

- пізнавальні можливості школярів;
- ступінь складності поняття, що формується;
- наявність у школярів з порушеннями слуху запасу конкретних уявлень про об'єкти або явища природи;
- використання у процесі навчання географії різноманітних наочних засобів.

На нашу думку, на початковому етапі засвоєння знань про природу доцільно застосовувати індуктивний шлях, при якому учні підводяться до правильних словесних узагальнень з урахуванням аналізу власного досвіду та спостережень з практичного життя.

На пізніших етапах навчання провідну роль відіграє дедуктивний шлях. Це пов'язано з тим, що школярі з порушеннями слуху вже мають у своєму розпорядженні необхідний достатній запас географічних уявлень і в цілому підготовлені до засвоєнню загальних понять у вигляді словесних узагальнень педагога без попереднього аналізу конкретних фактів.

Основними типами географічних понять, що формуються у школярів з порушеннями слуху є:

- 1) загальні (у деяких джерелах – загально-географічні) поняття, тобто, володіння знаннями про об'єкти та явища природи на основі їх загальних суттєвих ознак (наприклад, поняття «річка», «озеро», «вулкан» тощо);

2) індивідуальні (у деяких джерелах конкретно-географічні) поняття, тобто знання дітей зазначеної категорії про конкретні географічні об'єкти, які мають власну назву (місто Суми, озеро Ялпуг, річка Дніпро тощо).

Зауважимо, що виділені типи понять нерозривно пов'язані між собою у процесі їхнього формування. Наприклад, поняттям «річка», яке є загальним, учні опановують на основі знань про конкретну річку, найчастіше ту, що протікає в їхній місцевості і яку вони спостерігали під час спеціально організованих уроків-екскурсій. Але, опанувати в достатній мірі індивідуальним поняттям не можна без наявності знань у школяра про загальне поняття («річка Псел» – «річка»).

При організації корекційно-освітнього процесу пов'язаного з формуванням географічних понять, обов'язково повинні враховуватися специфічні особливості їх засвоєння дітьми з порушеннями слуху. Зауважимо, що в середніх класах учні цієї категорії доволі часто засвоюють географічні поняття на низькому рівні узагальнення. У них спостерігаються труднощі в підборі правильних, точних, послідовних словесних визначень певного поняття; механічно засвоюється принцип визначення поняття без усвідомлення логічної послідовності виділених ознак. Багато учнів плутають суттєві та несуттєві ознаки географічного об'єкта, відтворюючи їх на рівні конкретних уявлень, а не узагальнених ознак.

На нашу думку, більш якісному засвоєнню знань з географії сприятиме введення в освітній процес доступних за формулюванням, нескладних визначень географічних понять, у яких чітко позначені головні ознаки об'єктів і явищ навколишньої дійсності. Це в значній мірі підвищує реалізацію корекційно-розвивальної ролі навчання у школі.

Для розвитку умінь застосовувати географічні поняття у практичній діяльності важливо дотримуватися принципу практичного використання знань. При цьому необхідно формувати у школярів з порушеннями слуху зацікавленість у самостійній практичній діяльності шляхом індивідуального підбору запропонованих практичних завдань, надання необхідної допомоги при їх виконанні.

Велику роль у засвоєнні географічних понять відіграє виконання школярами практичних робіт. Однією з характерних особливостей цього процесу є випадкове та обмежене узагальнення, яке здійснюють

учні самостійно на основі сприймання зорових образів об'єктів. Наприклад, на річці, що протікає в тій місцевості, де мешкають учні можуть бути затоки (пороги, рукава, дельти, водоспади тощо). Цей зоровий образ часто виявляється для школярів домінуючим, що призводить згодом до виділення наявності затоки, як головної та суттєвої ознаки при визначенні поняття «річка».

Таким чином, якщо другорядна ознака вибирається учнями з порушеннями слуху, як суттєва, це призводить до звуження поняття (річки, у яких немає заток, учні можуть і не підвести під поняття «річка», назвавши їх, наприклад, струмками).

Виправлення названого недоліку вимагає чіткого дотримання методичних вимог, одне з яких полягає у необхідності використання чуттєвого досвіду дітей шляхом різноманітності використовуваних наочних посібників, де вивчаються об'єкти показані з незмінністю основних істотних якостей і з варіюванням другорядних, несуттєвих властивостей та ознак.

Іншою важливою вимогою до процесу формування географічних понять є необхідність спеціальної роботи по усвідомленню учнями сукупності, як суттєвих ознак, що визначають дане поняття, так і несуттєвих, які можуть бути відсутніми у деяких об'єктів чи явищ, що визначаються цим поняттям. Наприклад, формуючи у дітей поняття «річка», педагог за допомогою відповідних питань з'ясовує суттєві ознаки, властиві всім річкам, такі, як частини річки (витік, гирло), течія річки у бік нахилу місцевості, наявність берегів. Педагог має допомогти учням виділити та узагальнити несуттєві ознаки, що варіюються, які можуть бути відсутні у деяких об'єктів цієї групи (наприклад, пороги, водоспади, швидкість течії тощо).

Робота з диференціювання учнями суттєвих та несуттєвих ознак географічних понять вимагає наполегливості та уваги вчителя. Істотні ознаки, абстрагуючись від конкретного об'єкта, потім зводяться до певних понять, а несуттєві ознаки, також узагальнюючись, допомагають учням вирішувати пізнавальні завдання на розпізнавання понять та порівняння об'єктів одного роду.

На ступінь засвоєння відомостей про індивідуальні географічні об'єкти суттєво впливають специфічні особливості пам'яті учнів з порушеннями слуху, такі як відставання процесів навмисного та

ненавмисного запам'ятовування, забудькуватість, неточність, неповнота відтворення, необхідність багаторазових повторень для міцного запам'ятовування матеріалу. Безсумнівно важливість якісного засвоєння цих відомостей учнями для їх подальшої соціалізації, підготовки до розуміння різноманітної інформації, до здійснення спілкування з оточуючими людьми.

Для корекції зазначених недоліків пам'яті необхідно прагнути, щоб у свідомості учня з порушеннями слуху виник чіткий конкретний зоровий образ географічного об'єкта. Досягненню цієї мети сприятимуть наочні посібники – репродукції географічних картин, фотографії, кінофрагменти, навчальні комп'ютерні презентації тощо.

Велику роль відіграє словесна характеристика об'єкта, наприклад, пояснення вчителя, в якому педагог виділяє, як загальні, так і специфічні ознаки та властивості об'єкта, роз'яснюючи його значення, враховуючи інтереси учнів та сучасні тенденції.

Для кращого усвідомлення учнями одиничних назв географічних об'єктів, їх місця знаходження на географічній карті необхідно використовувати прийом встановлення просторових зв'язків між об'єктами. Сутність прийому полягає в тому, що учням пропонується визначити місце об'єкта на карті по відношенню до вже відомих йому об'єктів.

У роботі зі школярами з порушеннями слуху вчителю доречно передбачити варіативні вправи, спрямовані на закріплення назв об'єктів, що вивчаються, та їх положення на карті при повторенні географічного матеріалу.

Проводячи роботу з формування у школярів загальних географічних понять, вчителю необхідно враховувати не тільки складність загального поняття, але й пізнавальні можливості учнів з порушеннями слуху.

Висновки. Таким чином, формування географічних понять у школярів з порушеннями слуху є важливим етапом формування предметних компетентностей у дітей зазначеної категорії, що позитивно впливає на їхню соціалізацію.

Процес формування географічних понять повинен будуватися з урахуванням специфічних особливостей їх засвоєння учнями з порушеннями слуху, поєднувати в собі індуктивний та дедуктивний шляхи організації мисленнєвої діяльності школярів, здійснюватися у чіткій послідовності та мати цілеспрямований характер.

Перспектива дослідження. Перспективою подальших досліджень є розроблення комплексу вправ з формування географічних понять у школярів з порушеннями слуху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вовченко О. А. Особливості психологічного супроводу дітей молодшого шкільного віку з кохлеарними імплантами. *Інклюзивна освіта: досвід і перспективи*: колективна монографія. 2016. С. 123–130.
2. Інклюзивне навчання дітей із порушеннями слуху та мовлення: з досвіду роботи загальноосвітніх навчальних закладів м. Києва : методичний посібник / За заг. ред. В.В. Жук, Г.В. Шапаренко. К. : ун-т ім. Б. Грінченка. 192 с.
3. Кульбіда С. В. Основні положення двомовного навчання нечуючих осіб в Україні. *Жестова мова й сучасність*. 2012. Вип. 7. С. 42–48.

Сергій КОНОНЕНКО

магістрант спеціальності 016
Спеціальна освіта
(Тифлопедагогіка. Сурдопедагогіка)
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка
Науковий керівник – **Т. М. ДЕГТЯРЕНКО**,
доктор пед. наук, професор

РОЗВИТОК ПСИХОМОТОРНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДІТЕЙ ЗІ ЗНИЖЕНИМ СЛУХОМ В УМОВАХ СПЕЦІАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

У статті розкрито особливості процесу розвитку психомоторних здібностей у дітей зі зниженим слухом, які враховують високу варіативність психомоторних проявів і вимагають підвищеної уваги та використання широкого діапазону засобів, спрямованих на їхній розвиток. Наголошується, що високий рівень розвитку психомоторних здібностей у дітей означеної нозології є основою ефективного прояву усіх психомоторних проявів та буде створювати передумови для розвитку вже окремих здібностей, що є провідними у тій чи іншій руховій діяльності.

Ключові слова: розвиток, психомоторні здібності, природа, діти зі зниженим слухом, спеціальний заклад освіти.

Kononenko S. Development of psychomotor skills in children with reduced hearing in the conditions of a special educational institution

The article reveals the peculiarities of the process of development of psychomotor abilities in children with reduced hearing, which take into account the high variability of psychomotor manifestations and require increased attention and the use of a wide range of tools aimed at their development. It is emphasized that the high level of development of psychomotor abilities in children of the specified nosology is the basis for the effective manifestation of all psychomotor manifestations and will create prerequisites for the development of certain abilities that are leading in one or another motor activity.

Key words: development, psychomotor abilities, nature, children with reduced hearing, special educational institution.